

Prof. dr hab. Józef Porayski-Pomsta
prof. emeritus Uniwersytetu Warszawskiego
ORCID: 0000-0002-0524-8668

Ocena rozprawy doktorskiej mgr Anny Lis-Skowrońskiej
pt. *Dyzartryczne zaburzenia mowy po jednostronnym udarze niedokrwiennym
górnego neuronu ruchowego a inne wybrane typy dyzartrii*
napisanej pod kierunkiem dr hab. Olgi Jauer-Niworowskiej
na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego

1. Układ pracy. Zgodność rozprawy z tytułem

Rozprawa mgr Anny Lis-Skowrońskiej *Dyzartryczne zaburzenia mowy po jednostronnym udarze niedokrwiennym górnego neuronu ruchowego a inne wybrane typy dyzartrii* napisana pod kierunkiem dr hab. Olgi Jauer-Niworowskiej została starannie zaplanowana i opracowana. Część zasadnicza, która liczy wraz z *Bibliografią, Indeksami tabel i Indeksami rycin* 222 ss., składa się ze *Wstępu* (s. 9-14), oraz dwóch głównych części: I. *Zagadnienia teoretyczne* (s. 15-83); II. *Dyzartria po udarze mózgu – badania własne* (s. 84-199). Całość dopełniają: *Wykaz stosowanych skrótów i oznaczeń* (s. 9); *Aneks* (s. 223-325) i *Summary* (s. 328-329).

Stwierdzam, że treść rozprawy w całości i w poszczególnych jej częściach i rozdziałach jest zgodna z jej tytułem. Podział na dwie zasadnicze części pozwolił oddzielić badania własne od prezentacji stanu badań i omówienia literatury przedmiotu, a rozdziały w obu częściach wyraźnie wskazują na konkretne zagadnienia merytoryczne. Autorka, różnicując objętość poszczególnych rozdziałów, umiejętnie rozłożyła akcenty i zachowała proporcje między częścią teoretyczno-przeglądową (68 ss.) a badaniami własnymi (115 ss.); badania własne zostały w sposób istotny wzbogacone *Aneksem*, gdzie znalazły się narzędzia badawcze oraz tabele z wynikami ilościowymi przeprowadzonych badań szczegółowych.

Bogata literatura przedmiotu wskazuje na dobrą znajomość związanej z tematyką badań literatury medycznej, psychologicznej, logopedycznej i lingwistycznej polsko- i angielskojęzycznej, a *Indeks tabel* i *Indeks rycin* wskazują na ważną w pracy badacza umiejętność i potrzebę porządkowania dokumentacji badawczej.

2. Założenia badawcze

Rozprawa doktorska pani mgr Anny Lis-Skowrońskiej jest poświęcona zaburzeniom dyzartrycznym mowy. Jest to więc praca z zakresu neurologopedii. Z natury rzeczy znajduje się na styku nauk medycznych, psychologicznych, lingwistycznych i logopedycznych. Ma charakter interdyscyplinarny.

Głównym celem przedstawionych w rozprawie badań – jak dowiadujemy się ze *Wstępu* do rozprawy (s. 9) – jest „[...] dokonanie charakterystyki objawów dyzartrycznych zaburzeń mowy u osób dorosłych po pierwszym, jednostronnym udarze niedokrwiennym górnego neuronu ruchowego i porównanie ich z objawami innych typów dyzartrii poudarowej z okresie ostrym.” Autorka zapowiada dalej w tym samym akapicie, że zostaną w rozprawie poruszone „[...] zagadnienia językoznawcze, które wchodzą w zakres gerontologii i gerontologopedii, a także medycyny (neurologii z uwzględnieniem diagnostyki radiologicznej.” Więcej na ten temat dowiadujemy się na początku Części II rozprawy, w części 1.1. *Określenie celu i pytania badawcze* (s. 84-85). Czytamy tam, że celem nadrzędnym przeprowadzonych przez Doktorantkę badań „[...] była charakterystyka objawów dyzartrii poudarowej wynikającej z uszkodzenia górnego motoneuronu oraz próba porównania tych objawów z wybranymi

typami dyzartrii w wyniku innej lokalizacji udaru”, głównym zaś pytaniem badawczym było: „Jak można charakteryzować objawy zaburzeń dyzartrycznych po pierwszym, jednostronnym udarze niedokrwiennym górnego neuronu ruchowego na tle innych dyzartrii poudarowych?”

Tak określony cel badań nie budzi moich wątpliwości. Został sformułowany jasno i klarownie. Jego zasadność wynika zarówno z potrzeb naukowych medycyny i neurologopedii: charakterystyka objawów dyzartrycznych w określonej sytuacji zdrowotnej pacjenta, jak i potrzeb terapii logopedycznej: dobra, pełna, wszechstronna charakterystyka zaburzenia stanowi podstawę zaplanowania adekwatnej, skutecznej terapii pacjenta. Ten drugi obszar znajduje się, co prawda, poza zainteresowaniem badawczym przedstawionym w rozprawie, jednak jest on, co wydaje się oczywiste, obszarem docelowym podjętych przez Doktorantkę badań.

Moją wątpliwość budzi tylko włączenie do badań problematyki gerontologicznej i gerontologopedycznej. Autorka rozprawy nie uzasadnia tego *explicite* w żadnym fragmencie¹, nie znajduję też specjalnego zainteresowania Badaczki tą problematyką w sformułowanych przez nią szczegółowych pytaniach badawczych, choć jednocześnie znajduję uzasadnienie pośrednie, jakim jest wiek poddanych badaniom chorych po jednostronnym udarze niedokrwiennym, choć, na co trzeba zwrócić uwagę, pacjenci poniżej wieku senioralnego (65 lat) nie byli z założenia wyłączeni z badań (por. 1.2., s. 85).

3. Ocena Części I rozprawy

Część I rozprawy: *Zagadnienia teoretyczne* składa się z 4 rozdziałów: 1. *Udar mózgu* (s. 15-27), 2. *Mowa w udarze mózgu* (s. 28-69), 3. *Diagnoza dyzartrii w okresie dynamiki objawów podczas hospitalizacji* (s. 70-78), 4. *Metody badań własnych w świetle literatury przedmiotu* (s. 79-83). Zagadnienia tej części są w sposób rzeczowy połączone z przedmiotem badań własnych. Ich układ jest logiczny, przedstawione w nich treści nie budzą z merytorycznego ni formalnego punktu widzenia wątpliwości. Część ta została oparta na bogatej literaturze przedmiotu polsko- i angielskojęzycznej i mimo swojego erudycyjnego charakteru dobrze wprowadza w podjętą przez Doktorantkę problematykę badawczą.

Do tej części mam kilka drobnych uwag do podrozdz. 2.1.2.: *Badanie realizacji fonicznej*:

1. s. 33, Autorka przywołuje wyróżniony przez Danutę Ostaszewską i Jolantę Tambor (*Fonetyka i fonologia współczesnego języka polskiego*, 2020) trzyczęściowy podział „planu wyrazu”: nagłos – początek wyrazu, śródgłos – środek wyrazu, wygłos – koniec wyrazu. Wydaje się, że ze względu na charakter bardziej artykulacyjny niż fonacyjny zaburzeń dyzartrii lepiej byłoby uwzględnić inny podział, stosowany zasadniczo nie do „planu wyrazu”, a do „planu głoski”: *następ* albo *nastawa* – moment przygotowania artykulatorów do podjęcia czynności artykulacyjnych, *szczyt* albo *postawa* – podjęcie czynności artykulacyjnych; trwanie narządów mowy w pozycji charakterystycznej dla danej głoski, i *zestęp* albo *odstawa* – powrót artykulatorów do położenia obojętnego, zakończenie czynności artykulacyjnych (por. np. Bartnicka-Dąbkowska 1972: 50²).
2. s. 34, przypis 44, niefortunne sformułowanie: „Podobnie jak socjolingwiści, zwracał uwagę również [J. Baudouin de Courtenay] na społeczny charakter języka (1974-1990)”. Tu ze względu choćby na chronologię należało napisać, że to socjolingwiści

¹ Należy jednak odnotować, że problematyka ta pojawia się w Części I, podrozdz. 2.2.: *Mowa u osób fizjologicznie starzejących się – współczesne ustalenia* (s. 39-47).

² B. Bartnicka-Dąbkowska, *Fonetyka*, [w:] W. Doroszewski, B. Wierczokiewicz (red.), „Gramatyka opisowa języka polskiego z ćwiczeniami”, PZWS, Warszawa, T. I, s. 5-118.

podobnie jak Jan Baudouin de Courtenay zwrócili uwagę na społeczny charakter języka. Niejasne są dla mnie podane w nawiasie lata.

3. s. 34, przypis 45: „Leon Kaczmarek, pierwszy teoretyk dyscypliny [logopedii] w Polsce [...]”. Mimo że doceniam rolę Prof. Leona Kaczmarka dla ukształtowania się logopedii w Polsce, to jednak byłbym ostrożny z nazywaniem go pierwszym teoretykiem dyscypliny, której zręby zaczęły kształtować się w II poł. XIX w. i w okresie dwudziestolecia międzywojennego w środowisku warszawskim, a w czasach współczesnych Leonowi Kaczmarkowi duży wkład, również teoretyczny, miały prace dr Ireny Styczek z Uniwersytetu Warszawskiego [por. Porayski-Pomsta, Emiluta-Rozya 2018; Porayski-Pomsta 2021]³.
4. s. 36: „Badania instrumentalne [Anity Lorenc] z wykorzystaniem artykulografu i macierzy mikrofonowej wykazały [...], że polską wymowę cechuje wariantywność [...]”. Chyba potwierdziły. Informacje o wariantowości polskiej wymowy znajdujemy właściwie we wszystkich publikacjach poświęconych wymowie (por. np. *Słownik poprawnej polszczyzny*, pod red. W. Doroszewskiego i H. Kurkowskiej, PWN, Warszawa 1973; *Słownik wymowy polskiej*, pod red. M. Karasia i M. Madejowej, PWN, Warszawa 1977).
5. s. 39: „Podczas oceny poprawności wymowy warto uwzględnić kryteria proponowane przez Anitę Lorenc (2016: 21): fonetyczne i ortofoniczne, językoznawstwa stosowanego [...]”. Anita Lorenc pisze o językoznawstwie normatywnym, a nie stosowanym. To dość istotna różnica.

Uwagi powyższe nie mają wpływu na ogólną pozytywną ocenę tej części rozprawy. Powtórzę: część ta dobrze wprowadza w podjętą przez Doktorantkę problematykę badawczą.

4. Ocena Części II

Część II rozprawy składa się z trzech rozdziałów: 1. *Opis badania* (s. 84-111), 2. *Dyzartria po jednostronnym udarze w obrębie struktur korowych i podkorowych górnego motoneuronu – studia przypadków* (s. 112-196), 3. *Podsumowanie* (s. 197-198).

Część ta jest uporządkowana logicznie i merytorycznie. Zostały w niej przedstawione szczegółowo założenia badawcze, zasady doboru próby i dobór próby, charakterystyka uczestników badań, opis procedury badawczej, analiza danych uzyskanych w badaniach i ich interpretacja (rozdz. 1.); 3 studia przypadków (rozdz. 2.); ocena wartości poznawczej i praktycznej badań oraz odpowiedzi na pytania badawcze i dyskusja wyników (rozdz. 3.).

Sposób prezentacji założeń badawczych i opis badań oceniam wysoko. Doktorantka w sposób usystematyzowany, uporządkowany i klarowny prezentuje przebieg badań, zasady doboru próby badawczej, zastosowane metody badawcze, wyniki badań i ich interpretację. Same badania opisane w rozprawie oceniam też wysoko. Doktorantka szczegółowo i w sposób pogłębiony zinterpretowała wyniki badań oraz zweryfikowała ich rzetelność oraz zgodność z wymogami etycznymi. Trzy studia przypadków zostały zaprezentowane i opisane szczegółowo, a nawet drobiazgowo, a skrupulatnie i systemowo zanalizowane uwiarygadniają dodatkowo wyniki ogólne badań. W *Podsumowaniu* – zgodnie z tytułem tej części – znajdujemy odpowiedzi na pytania badawcze oraz ocenę wyników badań. „U wszystkich zbadanych chorych [3 studia przypadków] odnotowano kompleks zaburzeń oddechowo-fonacyjno-artykulacyjnych uzasadniających postawienie rozpoznania dyzartrii”, czytamy w *Podsumowaniu* (s. 199), wymowa głosek jest zmienna, podobna do zmienności w

³ J. Porayski-Pomsta, D. Emiluta-Rozya, 2018, *Logopedia warszawska. Historia i czasy współczesne*, „Studia Pragmalingwistyczne” Rok 10/2018, s. 55-86; J. Porayski-Pomsta, 2021, *Logopedia w Uniwersytecie Warszawskim*, „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 7-21.

afazji, ale mniej nasiloną, w okresie ostrym udaru dominują deformacje głosek, a realizacje prawidłowe pojawiają się incydentalnie.

Na podkreślenie zasługuje sposób przedstawienia w *Aneksie* ilościowych wyników badań realizacji wyrazów przez chorych (s. 234-327). 95 tabel, w których zostały precyzyjnie zestawione cechy realizacji przez badanych chorych określonych głosek w kontekstach wyrazowych, świadczą o dużych umiejętnościach analitycznych Doktorantki, jej rzetelności, skrupulatności i pracowitości. Wartość dokumentalna tych zestawień jest nie do przecenienia.

5. Uwagi dotyczące strony językowo-stylistycznej i edytorskiej rozprawy

Rozprawa została napisana stylem naukowym. Język jest poprawny i staranny. Zdania są poprawne pod względem gramatycznym i stylistycznym. Przypisy i odsyłacze dobrze wskazują cytowane źródła i uzupełniają treści przedstawione w tekście głównym. Praca, mimo że jest wysoko specjalistyczna, może być zrozumiała w odbiorze również przez niespecjalistów, co poświadcza umiejętności tworzenia tekstów naukowych. Załączona w *Aneksie* dokumentacja badawcza – była już o tym mowa – świadczy o rzetelności badań.

W pracy zauważyłem jednak kilka drobnych, ale istotnych, moim zdaniem, uchybień:

1. Autorka zastosowała konsekwentnie w całej pracy odsyłacze nawiasowe typu: (Dłuska 1976), (Botinis, Granström, Möbius 2001: 263-296). Ta forma jest poprawna i nie mam do niej zastrzeżeń. Zastrzeżenia dotyczą bardziej rozbudowanych odsyłaczy bibliograficznych, w których Autorka – znowu z niezwykłą konsekwencją – unika wbrew przyjętym zasadom znaków interpunkcyjnych, por. np. przypis 40 na s. 33: „(Gatkowska 2012: 15-16 za Strutyński 1998) [...]”. Przywołany odsyłacz powinien mieć kształt np. taki: „(Gatkowska 2012: 15-16, za: Strutyński 1998). Uwaga ta odnosi się do wszystkich rozbudowanych odsyłaczy w pracy.
2. **Wykaz stosowanych skrótów i oznaczeń** (s.7). Autorka słusznie uznała, że czytelnik pracy powinien wiedzieć, jakie skróty i oznaczenia zostały zastosowane w pracy. Jednakże w zestawieniu podała skróty powszechnie używane w różnego typu tekstach, jak *np.*, *por.*, *zob.*, pominęła natomiast skróty specjalistyczne, np. *o.u.n.* (s. 17). I oznaczenia, np. '...' [łapki, w których zazwyczaj podaje się znaczenia leksemów]. A to te właśnie skróty i oznaczenia powinny znaleźć się w **Wykazie**.
3. Doktoranta nie ma trudności z polską ortografią, ale na s. 9. zapisała tytuł słownika: *Wielki Słownik Języka Polskiego*, niezgodnie z zasadą pisowni tytułów, por. *Wielki słownik ortograficzny PWN*, 2019, s. 46.

6. Konkluzja

Stwierdzam jednoznacznie i odpowiedzialnie, że rozprawa doktorska mgr Anny Lis-Skowrońskiej pt. *Dyzartryczne zaburzenia mowy po jednostronnym udarze niedokrwiennym górnego neuronu ruchowego a inne wybrane typy dyzartrii* spełnia warunki stawiane przez Ustawę z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki i wnoszę do Rady Naukowej Dyscypliny Językoznawstwo Uniwersytetu Warszawskiego o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Uważam też, że praca zasługuje na publikację.

(-) Józef Porayski-Pomsta

Warszawa, dnia 21 września 2021 roku